

ВОЙНАТА И БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ В ЛИТЕРАТУРАТА СЛЕД ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Доц. г-р Сево Явашчев

Духовният живот в армията е част от духовния живот на обществото. В духовните условия в армията неизбежно се съдържа онова общо, което е присъщо на духовните условия в страната. По силата на съществуващата диалектика между частното и общото, те неминуемо съдържат и редица особености, които ги отличават от духовния живот като цяло. Това налага анализирането им винаги да се прави на фона на духовните условия в България през разглеждания период.

Духовният живот и преди Първата световна война не остава незасегнат от войните, но тяхното влияние не е така силно, както нейното. След 1918 г. то има и много по-големи последици за обществото като цяло и в частност за армията.

Съществена е ролята на литературата за състоянието и развитието на духовния живот в България след Първата световна война. Освен това нейните произведения, макар и косвено, влияят и върху армията, особено върху възпитанието на нейния личен състав.

След войната в художествената литература става все по-актуална темата за антимилитаризма и борбата срещу войната. И в държавите победителки, и в победените държави се появяват ярки заглавия в това отношение: в Германия – „Наборът 1922 г.“ (Е. Глесер); „Гробът под Триумфалната арка“ (Пол Рейнал) и др.; във Франция – „Война и войници“ (Р. Льофевр и В. Кютюрие); „Пробивът“ (Ж. Берние); „Дървените кръстове“ (Держалес) и др.; в Италия –

книгите на Марио Марини, Пауло Менели и др. Но безспорно най-изявените автори са Анри Барбюс („Огънят“) и Е.М. Ремарк („На Западния фронт нищо ново“ и „Обратният път“)¹.

Войната и настъпилите след нея събития стават причина да се подложат на преоценка естетическите критерии и голяма част от писателите са привлечени от текущите събития в страната и в Русия. Индивидуалистичните настроения вече имат по-ясно изразен идеологически характер.

В същото време апологетите на символизма и закъснелия индивидуализъм мечтаят за творец-самотник. Към такова разбиране се придържат Гео Милев („Везни“); Владимир Василев („Златорог“); Иван Радославов („Хиперион“). Те са носители на атмосферата, която е създадена у нас и в Европа поради войната – писателят да е „независим“ от обществото².

Наситената със социално напрежение обществена атмосфера след Първата световна война поставя пред българската литература за разрешаване нови проблеми, свързани със станалите големи изменения не само в обществото, но и в съзнанието на хората. Войната убива у голяма част от тях вярата в старите морални и културни ценности. През разглеждания период това става причина писателите да търсят нови пътища за обществена и културна изява. Залезът на символизма и промените в критическия реализъм, свидетелстват по косвен път за промените, настъпили в обществения живот³.

Противоречията и поляризацията в българската литература са резултат и от обществените отношения в страната, които са много по-сложни и по-конфликтни от тези преди войните 1912 – 1918 г. Двете национални катастрофи предизвикват недоверие и недоволство към управляващите кръгове. Това недоволство се отразява и в литературата. Появява се нов вид свобода – не на индивида, а на колектива, на класата, на народа.

Носители на тези идеи са Христо Ясенев, Емануил Попдимитров, Крум Кюлявков, Христо Смирненски. Свой дял в този вид литература имат и Асен Разцветников, Никола Фурнаджиев, Ангел Каралийчев и Гео Милев⁴.

Десетилетието на 20-те години се характеризира не само с политически, но и с естетически конфликти. В нова светлина се поставят въпросите: какво е мястото на националната ни история; какъв е личният свят на човека; какви са тайните и смисълът на изкуството и пр.

В търсенето на отговорите на тези въпроси се открояват произведенията на Н. Лилив, Т. Траянов, Н. Райнов, Св. Минков, Е. Пелин, Й. Йовков, Г. П. Стаматов, А. Срашимиров, М. Кремен и др.⁵

Години наред в нашата литература не намира достойно място темата за борбата на 1/3 от българския народ, останал да живее под чужда власт. В стремежа си да облекчат дипломатическите отношения поне с Югославия, някои български писатели са склонни да повярват на тезата за южнославянското братство, чийто инициатор е Югославия⁶. Една от основните цели на тази теза е да се подкопава българското национално чувство и единомислието на българската интелигенция по националните ни проблеми*.

В началото на 30-те години се появяват много книги, в които се поставят въпросите на миналото в

ракурса на съвременността. Откроява се патриотичната тема, проявява се протестът на писателя, преоткрил миналото и съвременността в изкуството. „Ден последен, ден господен“ на Ст. Загорчинов е явление за онова време, защото носи не само патриотични образи, но и нови идеи за героизма на народа. До тези идеи, по признание на автора, се стига под влияние на Първата световна война⁷.

От края на войната до средата на 30-те години българската литература израства не само на фона, но и в пряка зависимост от историческите събития. Тя си взаимодейства с тях, което спомага да се разгърне критическият реализъм. Въпросът за войната и мира става вододелна между прогресивното, хуманното и художественото мислене, от едната страна, и реакцията и насилието – от друга⁸.

Средата на 30-те години е характерна и с това, че съветската литература в стремежа си да обедини писателите-антифашисти, започва да настъпва към Европа. Към това се стремят и част от българските писатели. У нас съветската литература започва да се продава още през втората половина на 20-те години – най-напред в книжарницата на руското емигрантско издателство „Печатное дело“, а след това и в книжарницата на Т. Чипев. Към края на 30-те години в София е открита и съветска книжарница за оригинална литература и периодичен печат⁹. Освен това в големите гарнизони в Пловдив, Варна, Шумен, Русе и др. са открити специални книжарници за съветска литература, в които се продават и военни издания¹⁰.

През втората половина на 30-те години все по-определено се говори за гражданското предопределение на писателя, за неговите задължения към народа. Започва период на проникване на мислите и идеите на левите писатели в общонационален мащаб. Това проникване се забелязва дори и в сп. „Златорог“, където сътрудничат Б. Райнов, Н. Марангозов, А. Вутимски**.

* В духа на тази теза българските писатели правят постъпки чрез югославските писателски дружества и чрез международния конгрес на ПЕН-клубовете за взаимен книгообмен, т.е. български книги свободно да проникват из цялата територия на Югославия и югославските в България. Югославия обаче отказва да допусне български книги в южните краища на страната си, понеже са населени с българско население. Това става причина за по-трезво отношение на българските писатели в контактите им с югославските им колеги. – Бадев, Й. Пос. съч.

** Това не променя позицията на „Златорог“ – гражданската незаангажираност на писателя. Същността на тази позиция е следната: имало е време на пълно сливане на литературата с обществената дейност. Но след това нещата се променят и писателят е завоевател на своята духовна област. В нея той е независим, не се подчинява на обществените изисквания. – **Натев, А.** Литературни идеи на 20 в. С., 1985, с. 96.

Мракобесническият „ентузиазъм“ в Германия се възприема и в други страни. Започват да се преоценяват досегашни културни ценности, иска се връщане към първобитните митове. Всичко това е с цел да се окаже съпротива на защитниците на истинската култура от хитлеристката „култура“ на Третия райх¹¹.

В началото на 40-те години важно място в съвременната литература заема патриотичната тема. След присъединяването на Южна Добруджа, на Вардарска Македония и на Беломорска Тракия към България, мнозина наши писатели посещават освободените български земи и след това отразяват впечатленията си в периодичния печат и в специални публикации: Д. Немиров („И вечна да е“); А. Каралийчев („Птичка от глина“); Г. Константинов („Душата на Македония“); Сл. Щиглева („Родина“) и др. Между писателите, които обхождат освободените земи са и членовете на писателския съюз Ст. Чилингиров, Е. Багряна, Змей Горянин и др.¹²

В сравнение с други години, началото на 40-те години не се характеризира с изобилие на литературна продукция. Съществена причина за това е водещата се война, която неизбежно отклонява писателите от творческата им дейност, а и ограничава средствата на издателствата. Друга причина е и обстоятелството, че голяма част от писателите-антифашисти по това време са подложени на дискриминация или са в затвори и интернирани.

Армията винаги е била предмет на художествено изображение. Тя привлича творческия поглед на писателя и провокира стремежа му да я включи в обсега на своите художествени търсения и наблюдения, да проникне в нейната същност и да изобрази със слово изключителните ситуации, с които е наситен животът в армията.

Този стремеж не е чужд и на българските писатели. Макар че нашата литература не може да посочи батална творба със световно значение, темата за армията заема достойно място в художествената ни литература. Нещо повече – не във всички чуждестранни литератури такъв значителен брой писатели се ангажират да отразят в своите творби проблемите на армията.

Българската литература с военна тематика има своя история не по-малко славна, отколкото исто-

рията на самата армия. Стиховете на Ив. Вазов за войните, които води България след Освобождението и някои от разказите му („Иде ли?“); военните разкази на Й. Йовков и особено повестта „Земляци“; военните стихове на Д. Дебелянов от цикъла „Тиха победа“; стиховете на Ст. Панчев и др. бележат пътя на литературата с военна тематика. В тази област особено място заемат и творбите на Т. Г. Влайков („Вестовой“), на Г. П. Стаматов („Вестовой Димо“), на Л. Стоянов („Холера“), на Г. Караславов (т. II от „Обикновенни хора“), на Вл. Мусаков („Кървави петна“), на М. Кремен („Брегалница“) и др.¹³

Превъоръжаването на Българската армия с ново оръжие и бойна техника, постепенното повишаване на образованието на постъпващите в армията се отразява върху психиката на бойците и командирите, върху техния духовен облик, върху някои особености на военната дисциплина и взаимоотношенията. Това кара военните специалисти в Министерството на войната да обръщат голямо внимание при използването на художествената литература за обучение и възпитание в армията.

През 1942 г. се създава Дружество на военните писатели в България със седалище в София. Дружеството има два отдела: художествен и научен. Целта на дружеството е да възпитава в патриотизъм, да стимулира развитието на военнотворческата и военнотворческата литература, да разпространява военните знания, да възвеличава подвизите на отличилите се във войните и в мирно време българи¹⁴.

През 40-те години като месечно литературно приложение на военния официоз в. „Народна отбрана“ започва да излиза „Живот и творчество“, в което със свои публикации участват видни български писатели: Е. Багряна; А. Каралийчев; Ст. Чилингиров; Д. Калфов; Г. Константинов и др.

Втората национална катастрофа рефлектира по своеобразен начин върху българската художествена литература. Преобладават произведенията на патриотична тема, даващи оценка на събитията по фронта и в тила през военните 1915 – 1918 г. За това има и определена основа, поставена от видни български писатели още преди Първата световна война: Ив. Вазов; К. Христов; Ст. Михайловски; М. Кремен; Д.

Немиров; Ел. Пелин; Й. Йовков и др. Към тях трябва да се прибави и специализираната литература, създадена от генерали и офицери, взели непосредствено участие във войната и обясняващи причините за катастрофата в нея (Н. Жеков, А. Тошев, А. Христов и др.).

Наред с тях в страната има и известни писатели, които с творчеството си застават на твърди антимилиитаристични позиции: Вл. Мусаков („Кървава песен“); Хр. Смирненски („Карл Либкхнег“); Ламар („Мирни размирни години“); Н. Хрелков („Среднощен конгрес“); Г. Караславов („Споржиров“) и др.

Стига се обаче и до крайни оценки, които отричат патриотизма като „социална злина“, сравнявайки го с алкохолизма и проституцията¹⁵. Не са подминати също църквата и училището като „развъдници на милитаризма“¹⁶. Тези крайни оценки се използват умело от командирите при обучението и възпитанието на войниците, особено за тяхната морална подготовка и за укрепване на дисциплината.

БЕЛЕЖКИ

¹ Марковенски, Б. Война и литература. С., 1934, с. 17.

² Националното своеобразие в литературата. С., 1966, с. 79, 106, 117.

³ Ликова, Р. Българската белетристика между двете войни 1918 – 1944 г. С., 1965, с. 17.

⁴ Богданов, И. Кратка история на българската литература. Т. 2. С., 1970, с. 146.

⁵ Пак там, с. 163.

⁶ Бадев, Й. Голямото събитие и литературата през изтеклата година. – На р. от б р а н а, №2100, 1 ян. 1942.

⁷ Вж. Ликова, Р. Пос. съч., с. 21–27.

⁸ Пак там, с. 49.

⁹ Цанев, Г. и А. Тодоров. Съветската литература в България 1918 – 1944 г. Т.1. С., 1969, с. 174, 193.

¹⁰ Илиев, П. Руската и съветската военна литература в България. – В: Съветската литература в България (1918 – 1944). Т. 2. С., 1964, с. 179.

¹¹ Натев, А. Пос. съч., с. 129–136.

¹² Бадев, Й. Пос. съч.

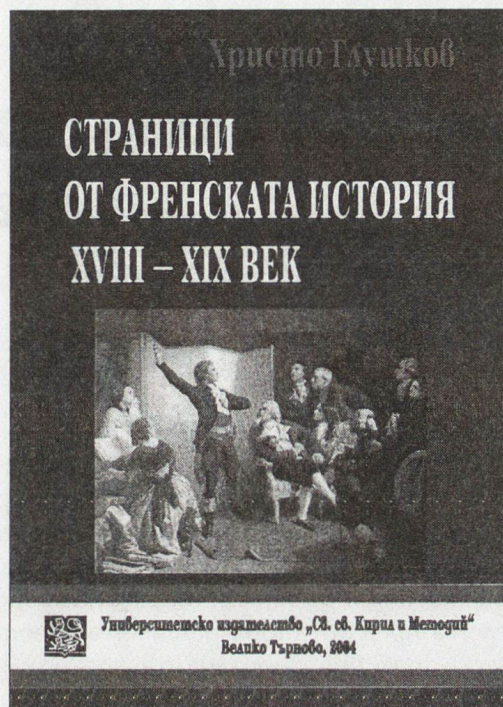
¹³ Карамфилов, Е. Под пагона – човек. С., 1966, с. 205.

¹⁴ ЦВА, ф. 42, оп. 1, а.е. 1, л. 14–17.

¹⁵ Марковенски, Б. Пос. съч., с. 65.

¹⁶ Пак там, с. 69–71.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

„СТРАНИЦИ ОТ ФРЕНСКАТА ИСТОРИЯ
XVIII – XIX ВЕК“

Христо Глушков

Вече 215 години ни отделят от началото на революцията от 1789 г. във Франция. Разтърсила из основи най-голямата западноевропейска държава, в която абсолютизмът достига класически измерения, тази революция ликвидира окончателно сепаратизма и допринася за утвърждаване на националното единство на страната. С революцията от 1789 г. започва продължителният и сложен процес на демократизиране на френското общество. Развитието на Френската революция ни изненадва и сега, след повече от двеста години, със своя динамизъм и удивителната последователност при премахването на основните институции на „стария режим“, със сложния конфликт между различните политически течения и с мащаба на нейното идейно влияние в цяла Европа.